

RÉNE GIRARD'IN "ÜÇGEN ARZU MODELİ"NE GÖRE "TAHİR İLE ZÜHRE" HİKÂYESİNİN İNCELENMESİ

Analysing the Story of "Tahir and Zühre" According to René Girard's "Triangular Desire Model"

Serkan BALCI*

Öz

Yapısal yöntemlerin temel paradigmatları, anlatılardaki en küçük unsurları belirleyerek bu unsurların bütünü ve birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koyarak anlatıları şekilleştirmek suretiyle somutlaştırmaktır. Bununla beraber, anlatılardaki "sabit" ve "değişken" unsurları belirleyerek "mantıksal ve dizgisel" yapıyı tespit etmemizi sağlamaktır. Kısmen yapısal bir yöntem olan René Girard'ın "üçgen arzu" modeli, anlatılardaki "özne"(arzulayan), "nesne"(arzulanan) ve "dolayımlayıcı"yı belirlemeyi ve anlatılardaki eklemişmiş "arzu"yu üçgenler yardımıyla ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmamızda René Girard'ın "üçgen arzu modeli"nden yararlanılarak Tahir ile Zühre hikâyesindeki kahramanların arzuları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak René Girard'ın, "Romantik Yalan ve Romansal Hakikat" adlı eserinden hareketle "üçgen arzu" modeli hakkında bilgi verilmiş ardından hikâyeden yola çıkarak "üçgen" arzular oluşturulmuştur. Oluşan bu üçgenlerden hareketle, "derviş", "hızır", "çocuksuzluk", "ad verme" vd. motiflerin hikâyeye işlerlik kazandırarak üçgenlerin oluşum sürecinde çok önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı, Ercişli Emrah ile Selvi Han gibi aşk konulu hikâyelerde olduğu gibi Tahir ile Zühre hikâyesinde de yapısal çerçevesinin "üçgen" arzular yardımıyla kurulmuş olduğu ancak diğer hikâyelerinden farklı olarak Tahir ile Zühre hikâyesinde kahramanlar ölüp şekil değiştirse bile "üçgen" arzuların sembolik unsurlar yardımıyla varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tahir ile Zühre, Üçgen arzu, Motif, Özne, Nesne, Dolayımlayıcı.

Abstract

The basic paradigm of structural methods is to concretize narratives by identifying the smallest elements in the narratives and to concretize the narratives by formalizing them and by revealing the relations of these elements with the entirety and with each other. Furthermore, by identifying the "fixed" and "variable" elements in the narratives, the objective is to enable us to determine the "logical and sequential" structure. René Girard's "triangular desire" model, which is partly a structuralist method, aims to identify the "subject" (desirer), "object" (desired) and "mediator" in narratives and to reveal the articulated "desire" in narratives with the help of triangles. In this study, René Girard's "triangular desire model" was used to analyze the desires of the heroes in the story of Tahir and Zühre. In this regard, firstly, information about the "triangular desire" model is given based on René Girard's work "Romantik Yalan ve Romansal Hakikat [Romantic Lie and Romantic Truth]", and then "triangular" desires are formed based on the story. Based on these triangles, it has been observed that the motifs such as "dervish", "speedier", "childlessness", "naming" etc. have a very important function in the formation process of triangles by giving functionality to the story. Moreover, it was also determined that the structural framework of Tahir and Zühre tale was established with the help of "triangular" desires as in love-themed stories such as Yusuf and Züleyha, Leyla and Mecnun, Ferhat and Şirin, Kerem and Aslı, Ercişli Emrah and Selvi Han but unlike other stories, in Tahir and Zühre tale, even if the heroes die and change their shape, "triangular" desires continue to exist with the help of symbolic elements.

Keywords: Tahir and Zühre, Triangular desire, Motif, Subject, Object, Mediator.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serkanbalci@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6765-4530

Giriş

Sözlü kültür milletlerin gelenek, görenek, ritüel vb. kültürel kodlarını yansıtan, belge niteliğindeki önemli anlatılardır. Zaman içerisinde oluşan bu anlatılar, toplumların ihtiyaçları doğrultusunda değişip gelişmiştir. Ancak bu değişim ve dönüşüm ne kadar köklü olursa olsun anlatılardaki yapısal örüntülerin sabit kaldığını görürüz. Bu yapısal örüntülerin "arkaik" toplumlarda kemikleşmiş ve eklenmiş bir şekilde olması anlatıların günümüze ulaşmasını ve varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

Yapısal olarak "değişmez" ve "değişken" değerler üzerine kurulmuş olan anlatılar "çok renkli, olağanüstü çeşitliliği ve görünürdeki bu çeşitlilik altında yatan tek biçimcilik"ten oluşmaktadır. Değişmez değerler kişilerin icra ettiği eylemler yani işlevleridir. Değişken değerler ise şahıs adları ve şahısların özel nitelikleridir (Propp, 2011: X-XI, 23). "Kahramanlık destanlarından sonra teşekkül eden ve nazım ve nesir karışımı bir yapı sergileyen, destanlara nazaran daha kısa ve gerçekçi, yerleşik hayat/düzen mahsulü" (Aça, 1998: 3) olan "aşk ve kahramanlık vb. konuları işleyen"¹ (Alptekin, 1997: 7) halk hikâyelerinde de yukarıda bahsettiğimiz yapısal unsurların hikâyenin oluşum sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Özellikle, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı, Ercişli Emrah ile Selvi Han, Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre vd. gibi aşk konulu hikâyelerde, temel kurgu iki sevgilinin arasına giren somut ve soyut unsurlar/kişiler ve bu doğrultuda gelişen olaylar silsilesi şeklindedir. Soyut unsurlar "aşk", "nefs" vd. iken somut unsurlar ise "kişiler"dir. Hikâyelerdeki üçüncü kişinin varlığı bu temel kurgunun daha güçlü olmasını sağlar. Halk hikâyesinin önemli eserlerinden biri olan Tahir ile Zühre hikâyesinin de yukarıda bahsettiğimiz yapı üzerine kurgulanmış olduğu görülmektedir.

Tahir ile Zühre'nin olağanüstü doğumlarıyla başlayan hikâye, iki gencin birbirlerine âşık olması ve bunu öğrenen Arap Köle'nin Zühre'nin annesine haber vermesiyle devam eder. Bunu duyan padişah ilk başta Tahir ile Zühre'yi evlendirmek ister. Ancak padişahın karısı bir sihirbaz çağırır ve sihirbazın verdiği ilacın etkisiyle padişah iki sevgiliyi ayırır. Padişah ilk başta Tahir'i idam ettirmek ister ancak âlimler ve vezirlerin tavsiyeleriyle Mardin'e sürgüne gönderir. Yedi yıl sürgünde kalan Tahir, Hızır yardımıyla sürgünden kurtularak, Zühre'nin köşküne gider. Arap Köle Tahir'in Zühre'nin yanında olduğunu padişaha haber verir. Tahir'i yakalayan padişah onu idam ettirmek ister ancak âlimler ve vezirlerin tavsiyeleriyle bir sandığa koyarak Şat Suyu'na bırakır. Bunun üzerine Zühre, Göl padişahının kızına mektup yazar. Göl padişahının kızları tarafından kurtarılan Tahir bir süre burada kalır. Kendisine âşık olan kızların kendisini öldüreceğini duyan Tahir, Derviş'in yardımıyla kızların yanından kaçır ve evlenmekte olan Zühre'nin yanına gider. Kaçmak için kadın kıyafetleriyle hamama giden Tahir'i Arap Köle tanır ve durumu yine padişaha söyler. İdam emri verilen Tahir, cellatlardan iki rekât namaz kılmak için izin ister. Allah'tan canını alması için dua eder. Duası kabul olan Tahir ölür. Bu durumu gören Zühre deliye döner. Zühre'nin iyi olması için Tahir'in etinden köfte yapılır ancak dadısının haber vermesi üzerine Zühre eti yemez. Ardından Zühre de

¹ Halk hikâyeleri, "eski destanların -cemiyetteki sosyal ve kültürel değişmelerin etkisiyle-yeni devire uyması ile meydana gelmiştir. Destanlarda gördüğümüz dışa dönük mücadele, burada cemiyet içine dönüşmüştür. Ayrıca nesir, gittikçe ağırlık kazanmış, konuda realist çizgiler artmıştır. Bütün bu özellikleriyle halk hikâyeleri, destanla roman arasında bir geçiş türü olmuştur" (Türkmen, 2015: 9). Ancak destanlarda var olan epik unsurlar kahramanlık hikâyeleri yoluyla (Koroğlu, Şah İsmail, Kirmanşah vd.) varlığını sürdürmüştür.

Tahir'in mezarına giderek Allah'tan canını alması için dua eder. Duası kabul olan Zühre de ölür. Bunu gören Arap Köle hançer ile kendisini öldürür. Yan yana gömülen iki aşkın mezarından birinden kırmızı, diğerinden ise beyaz gül fidanı çıkar. Ancak Arap Köle'nin mezarından çıkan kara çalı bu iki aşkın (gülün) birleşmelerine engel olur (Türkmen, 2015: 207-246).

Bu çalışmamızda, Fikret Türkmen tarafından yayımlanan “*Tahir ile Zühre (2015)*” adlı halk hikâyesinden yararlanılarak Zühre'ye âşık olan Tahir ile Arap Köle'nin yaşadığı dönüşümü René Girard'ın “üçgen arzu modeli” bağlamında yorumlaya çalışacağız². René Girard'ın “üçgen arzu modeli” büyük ölçüde tüm halk hikâyelerine uygulanabilir bir modeldir. Ancak bu noktada çalışmamızda “Tahir ile Zühre hikâyesinin neden seçildiği” sorunun cevabını örnekler yardımıyla şu şekilde verebiliriz:

1. Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı, Ercişli Emrah ile Selvi Han, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun vd. hikâyelerde Tahir ile Zühre hikâyesinde olduğu gibi üçgen arzular hem somut hem de soyut unsurlarla/kişilerle kurgulanmıştır. Kimi zaman mutlu kimi zaman da mutsuz biten bu hikâyelerde, hikâyenin bitmesiyle birlikte üçgen arzular da son bulmuştur. Ancak Tahir ile Zühre hikâyesinde kahramanlar ölse de hikâyedeki üçgen arzular sembolik unsurlar yardımıyla devam etmiştir.
2. Arzu ile Kamber hikâyesinde, Tahir ile Zühre'de olduğu gibi üçgen arzuların sembolik üçgenler yardımıyla kurgulanmaya devam ettiği görülmüştür. Ancak, Tahir ile Zühre hikâyesini Arzu ile Kamber hikâyesinden ayıran başat unsur temel dolayımlayıcı ve dolayımlayıcının hikâye içindeki konumu ve hikâyeye etkisidir. Tahir ile Zühre hikâyesinin temel dolayımlayıcısı “Arap Köle”, Arzu ile Kamber hikâyesinin temel dolayımlayıcısı olan “kocakarı”dan daha etkindir. Bu durum “Tahir ile Zühre” hikâyesinin üçgen arzu zenginliği bakımından daha güçlü olmasını sağlamıştır³.
3. René Girard üçgen arzu modelini Batılı romancıların (Dostoyevski, Cervantes, Flaubert, Proust ve Stendhal) romanları üzerine uygulamıştır (Girard, 2007). Biz bu çalışmamızda disiplinler arası bakışın getirdiği çok yönlülük görüşünden hareketle “arzu”ları ve buna bağlı oluşan üçgenlerin halk hikâyelerinde varlığını “Tahir ile Zühre” hikâyesi özelinde tespit etmeye çalıştık.

² “Tahir ile Zühre Hikâyesi üzerinde fikir süren ilk araştırmacı I. Kunoş'tur. 1892-1893 yıllarında çıkan Ungarische Revue'de ‘Türkische Volksromane in Klein Asien’ adlı makalesinde, halk hikâyelerinin tarifi ve tasnifi üzerinde fikir sürerken Tahir ile Zühre'den de söz etmiş ve bu hikâyeyi ‘aşk romanları’ grubuna sokmuştur” Ayrıca, “Tahir ile Zühre üzerinde ilk müstakil çalışma ise G. Raquette'e aittir. Yazar Orta Asya seyahati sırasında ele geçirdiği bir yazma üzerinde çalışmıştır” (Türkmen, 2015: 19).

Hikâyenin, Azerbayban, Alt-Osmanische Sprachstudien, Rodop, Kırım, Tobol, Tarançı, Özbek, Türkmen, Türkistan, Arnavut vd. olmak üzere birçok varyantı mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Türkmen, 2015: 19-28).

³ Yukarıda bahsedilen hikâyelerle ilgili yapılmış çalışmalar şu şekildedir: Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf ile Züleyha (Daşdemir, 2012), Leyla ile Mecnun (Şenocak, 2000). Ferhat ile Şirin (Özarslan, 2006) Kerem ile Aslı (Duymaz, 2001), Ercişli Emrah ile Selvi Han (Bali, 1973) Arzu ile Kamber (Şimşek, 1987).

Üçgen Arzu Modelinin Paradigması

"*Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*" adlı eserinde anlatı türlerini iki gruba ayıran René Girard, "dolayımlayıcının varlığını asla açığa vurmadan yansıtan yapıtlar için "romantik; "dolayımın varlığını ortaya çıkaran yapıtlar" için ise "romansal" terimini kullanır (Girard, 2007: 34). Bu bağlamda, "romantik yapıt, öznenin özerkliğini ve arzusunun kendiliğindenliğini yücelten yapıttır; romansal yapıt da bu yüceltimi kurcalayan ve deşen, aldanişın mekanizmalarını gösteren ve böylece arzusunun dolayımlanmış niteliğini açığa çıkaran yapıt" (Girard, 2007: 10) olarak ifade eder. "Özgül ve mikro yapısalcı" olan "imgesel düzenin arzu bağıntısı çerçevesindeki somutlanışını" (Güngör, 2018: 92) ortaya çıkarmayı amaçlayan bu yöntemde "mimesis", "şiddet" ve "kurban" kavramları önemli bir yere sahiptir.

Aristoteles⁴ Poetikasında "mimesis"i "taklit etmede kullanılan araç", "taklit edilen nesnelere" ve "taklit tarzı" (1987: 11) olmak üzere üç şekilde tanımlar. Girard "mimesis anlayışında taklidi, varlıkları birbirine yaklaştırma ilkesi üzerinden hareket noktasını olarak kurar. Kendinden gayrısı, başkası hem örnek hem biçim hem de rakip durumundadır. Bunun ardından Girard anahtar bir kavram olarak arzuyu kullanır" (İlhan, 2021: 21). Modelin temel dinamiğini oluşturan arzu⁵ "temelde taklit eder (mimetiktir), örnek aldığı bir arzuya göre biçimlenir ve o örneğin seçtiği nesneyi seçer" (Girard, 2003: 207) ve özne (arzulayan) ile nesne (arzulanan) arasındaki bağlantıyı kurar⁶. Bu doğrultuda "arzu her zaman kendiliğindedir; onu her zaman nesneyle özneyi birbirine bağlayan basit bir düz çizgi olarak temsil edebiliriz" (Girard, 2007: 23-24). Ancak, "arzusunun doğuşunda üçüncü şahıs her zaman mevcuttur" (Girard, 2007: 37). Bu da anlatılarda "dolayımlayıcı" olarak ortaya çıkar. Gizlenmiş "kışkırtıcı" olarak karşımıza çıkan dolayımlayıcı anlatılarda çok önemli bir işleve sahiptir. Çünkü, "özne, bir başkası tarafından arzulandığı için arzuluyordur nesnesini; ona arzusunu veren, o arzuyu "dölleyen" ve kışkırtan (bir başka deyişle "dolayımlayan") başka birisi vardır" (Girard, 2007: 10). Bu nedenle, özne (arzulayan), nesne (arzulanan) ve dolayımlayıcı mutlak bir bağlılık içinde birbirlerini tamamlayan ve bütünleşen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Girard, dolayımlayıcıyı "dışsal dolayım" ve "içsel dolayım" olmak üzere ikiye ayırmıştır:

"Birinin merkezinde dolayımlayıcının ötekini merkezindeyse öznenin bulunduğu iki olasılık küresi arasında teması önleyecek kadar mesafe olduğu vakalarda dışsal dolayım terimini kullanacağız. Bu uzaklık, iki kürenin az ya da çok iç içe geçmesine izin veriyorsa içsel dolayım dan söz edeceğiz" (Girard, 2007: 29).

⁴ "Mimesis kavramı çeşitli budaklarıyla kuramsallaşmış birçok yığına bölünmüştür. Kavramı Platon, Aristoteles, Tarde, Freud, Auerbach, Lacan, Girard vs. üzerine kafa yoranların her birinin kendi bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde bile çok karmaşıktır üstelik kavranması da güçtür. Aristoteles temel olarak daha dar bir anlam yüklemiş olsa da René Girard etolojik ve etnolojik olarak sınırsız bir yorum alanı oluşturmuştur" ancak "Girard'ın düşünce sisteminde mimesis-taklit hareket noktasını Platon'dan özellikle de Aristoteles'ten alır" (İlhan, 2021: 21). Ayrıntılı bilgi için bkz. (Aristoteles, 1987), (Platon, 1995).

⁵ "Girard, dolayımlanmış arzuyu bazen 'Ötekine göre arzu', bazen "metafizik arzu", bazen de "mimetik arzu" olarak adlandırır" (Girard, 2007: 10). Biz bu çalışmamızda "mimetik arzu" kavramını kullanacağız.

⁶ "Taklit arzuda şu üç terimi birbirinden tam olarak ayırmak olanaksızdır: özdeşleşme, nesne seçimi ve rekabet" (Girard, 2003: 255).

“Her tür arzunun hem aracı, hem nesnesi hem de evrensel öznesi” (Girard, 2003: 205) olan şiddet taklitçi rekabet ve arzunun temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, taklit eğilimi ve bu eğilimin bir sonucu olan taklitçi rekabet “arzuyu bir başka arzunun kopyası durumuna getirmekte ve kaçınılmaz olarak rekabete yol açmaktadır. Rekabet ise arzuyu başkasına yönelik şiddete dönüştürmektedir” (Girard, 2003: 239). “Kutsalın asıl merkezini ve gizli ruhunu” (Girard, 2003: 42) oluşturan “şiddet” kavramı makro düzeyde “kurban” kavramlarıyla bütünleşen ve birbirini tamamlayan kavramlar olarak karşımıza çıkar. Girard’a göre “kurban bir günah keçisidir. Günah keçisi terimi, aynı anda hem kurbanların masumiyetine hem onlara karşı gerçekleşen kolektif kutuplaşmaya hem de bu kutuplaşmanın kolektif ereğine işaret eder” (Girard, 2005: 55-56). Kurban kavramının bir başka özelliği ise “mimesis” kavramı ile olan bağıdır. Mimetik rekabetlerin egemen olduğu anlatılardaki ilişkiler ağında kurban mekanizmasının var olması bu bağı göstermektedir (Girard, 2005:190).

Tüm bu bilgiler ışığında, Girard’ın “üçgen arzu modeli”nin temel amacı, yukarıda bahsettiğimiz kavramlar yardımıyla anlatılardaki özne(arzulayan), nesne(arzulanan) ve dolayımlayıcının oluşturduğu üçgenleri ortaya çıkarmak ve ardından bu kavramlar yardımıyla anlatının çözülüş sürecini belirlemektir. Bu çözülüş sürecini belirlemek “doğrudan yazılı kültür ürünü olarak değerlendirdiğimiz birçok yapıtın ve yaratım süreci dinamiklerini” (İlhan, 2017: 195) bilmemize ve yorumlamamıza olanak sağlar. Bununla beraber, anlatının “çözülüş sürecini belirlemenin yanında anlatıdaki “katlar”ı ve anlatı “çizgi”sindeki yatay eklemelişleri, örtük biçimde dikey olan bir eksene” (Barthes, 2009: 107) nasıl ve ne biçimde yansı(tıl)dığını tespit edebiliriz.

“Tahir ile Zühre” Hikâyesinde Üçgen Arzu Modeli

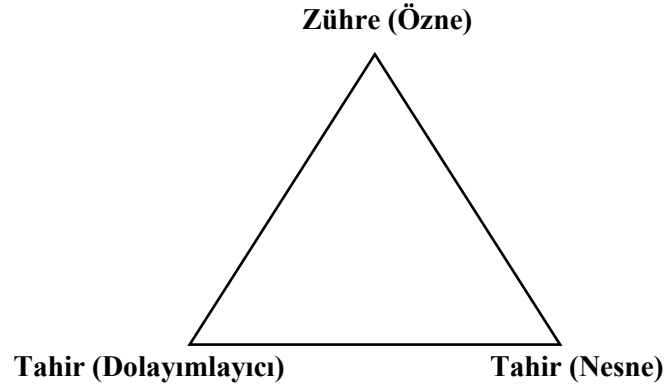
Hikâye, çocukları olmayan Padişah ve vezirin Derviş’in verdiği elmalarla olağanüstü bir şekilde çocuk sahibi olmaları, Derviş’in çocukların isimlerini (Tahir-Zühre) koyması ve zamanı gelince evlendirilmelerini öğütlemesiyle başlar. Hikâyenin başında geçen “çocuksuzluk”, “Derviş”, “elma”, “isim verme” ve “beşik kertmesi” motifleri hikâyeye işlerlik kazandırması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca hikâyedeki üçgenlerin temelini oluşturan kahramanların kimliklerini oluştur(ul)ması bakımından da önemli bir işleve sahip olmuştur.

Uzun süren “çocuksuzluk” sonunda dervişin verdiği elma sayesinde çocuk sahibi olma Türk anlatılarında sıkça görülen motiflerden bir tanesidir. “Kahraman(lar)’ın önemini vurgulamak üzere gelenek tarafından kurgulanan” (Yıldız, 2009: 79) bu motif doğacak olan çocuklara kutsiyet atfedilmesi açısından büyük önem taşır.

Gelenek tarafından kurgulanan diğer motifler “isim verme” ve “beşik kertme” motifleridir. Dervişin erkek çocuğuna “temiz, pak” anlamına gelen Tahir, kız çocuğuna ise “gökyüzünün en zarif ve estetik gezegeni olan” (Işıkhan, 2022) Zühre ismini koyması ve ileride evlendirilmelerini istemesi tesadüf değildir. Çünkü Tahir saf ve temiz sevgisiyle Zühre’ye âşık olacak ve bu aşkı yolunda sürgüne gönderilecek hatta can verecektir.

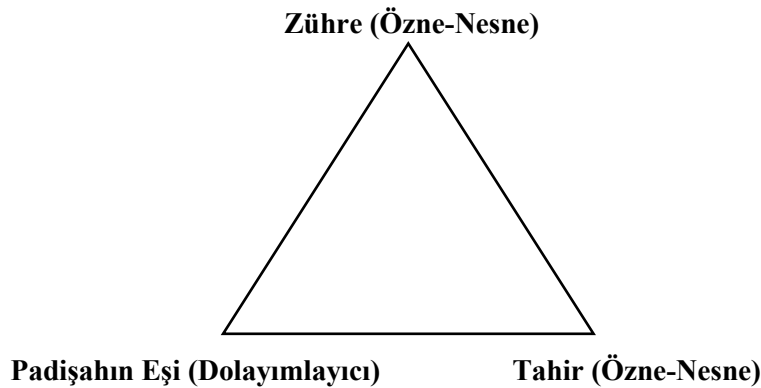
Tahir, hikâyedeki tüm kişilerle ilişkisi olan ve onları dolaylı veya dolaysız bir biçimde etkileyen kişidir. Bu bağlamda, Tahir hikâyede birtakım kırılmalar yaşar. Başından geçen

olaylar ve buna bağlı oluşan sıkıntılar onu fiziksel ve zihinsel olarak zorlar ancak istediği tek şey aynı kalır: Zühre'ye kavuşma isteği. Hikâyenin başında Tahir kendisiyle (nefs) mücadele etmekle uğraşan bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Kardeşi olarak bildiği Zühre'nin ona ilgi duyup öpmeye çalışması Tahir'in de buna karşılık Zühre'yi dövmesi hikâyenin ilk kırılma anıdır. Üçgen arzu bağlamında Zühre'yi özne olarak ele alırsak nesnesi Tahir, dolayımlayıcısı ise yine Tahir kendisi (nefs) olacaktır:

Şekil 1.

Romansal kurgu içinde hikâyede kırılmalar yaşayan bir diğer kişi ise Zühre'dir. Arap Köle tarafından Tahir ile ilişkilerini öğrenen annesinin padişaha büyü yaptırması ile padişahı etkisi altına alarak Tahir'i sürgüne göndermesi hikâyedeki ikinci arzu üçgenini oluşturmaktadır:

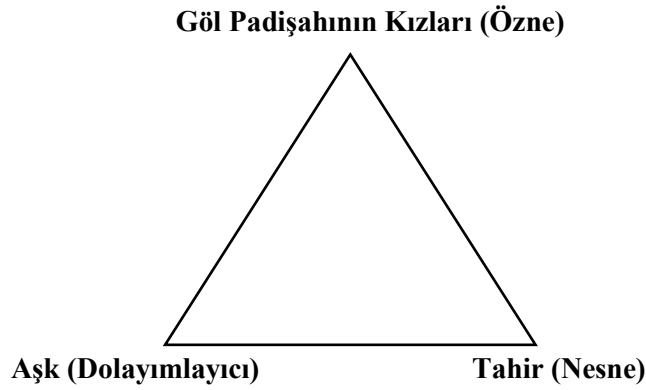
Şekil 2.

Bu üçgende özne (arzulayan) ile nesne (arzulanan) yer değiştirdiği görülmektedir. Bu değişim hikâyeye dinamik bir yapı katmakla birlikte bu dinamik yapının başlangıç noktası Tahir ile Zühre'nin ilk defa birbirlerinden fiziksel olarak ayrılmasıdır. Ancak, Tahir'in, Zühre'nin aşkına şiirler yazarak zindanın penceresinden atması ve bu yolla meşhur olması Zühre'den fiziksel olarak ayrılma da ruhsal olarak bir bağlantı kur(ul)duğunun göstergesidir.

“Aşk uğruna çilecilik üçgen arzusunun kaçınılmaz sonucudur” (Girard, 2007: 135). Çünkü, kahramanların zihinsel erginlenmesini sağlaması, zorluklara göğüs germesi ve sabrı gösterip aşkını değerli kılması için sınavdır. Bu sınavın oluşmasında ise dolayımlayıcı olan

padişahın eşinin önemli biri yeri vardır. Tahir'in kendini gerçekleştirme noktasında Zühre'ye olan aşkının güçlenmesi ve farklı bir boyut kazanmasını sağlaması için önemli bir konuma sahiptir. Bu bağlamda aslında dönüşümün kaynağı Tahir'in içindedir ama “kaynağın suyunun fişkırması için dolayımlayıcının sihirli değneğiyle kayaya dokunması” dönüşümü hızlandırmıştır (Girard, 2007: 45).

Yedi yıllık sürgün hayatından sonra hikâye Tahir'in zindandan Hızır'ın yardımıyla kurtulup Zühre'nin yanına gitmesi, yakalanıp padişah tarafından Şat Suyu'na bırakılması, Göl padişahının kızları tarafından kurtarılıp üç kızın Tahir'e âşık olması ve kızların Tahir'i öldürmeye çalışması ile devam eder. Burada altı çizilmesi gereken nokta “Hızır” ve “suya bırakılma” motifleridir. Hızır'ın yardımıyla zindandan kurtulması kahramanın tinsel anlamda yeniden doğuşu, Şat Suyu'na (şiddetli su)⁷ bırakılıp Göl padişahının kızları tarafından kurtarılması ise ölüp-dirilmeyi simgelemektedir. Bu yönüyle motifler hikâyenin başında geçen motif grubunda olduğu gibi Tahir'e kutsiyet kazandırmasının yanında Tahir'in merteye olarak yükselmesini sağlamıştır.

Şekil 3.

Bu üçgende, Göl padişahının kızları özne (arzulayan), Tahir (arzulanan), dolayımlayıcı ise “aşk”tır. Göl padişahının kızlarının nezdinde dolayımlayıcı olan aşk Tahir'in varlığında somutlaşıp vücut bulur. Kızlar Tahir'i nesne olarak görmüş bu doğrultuda Tahir'in üzerinde tam bir egemenlik kurup istediklerini yaptırmaya çalışmışlardır (Fromm, 2012: 33). Ulaşmak istenilen Tahir (nesne) dolayımlayıcı olan “aşk”a ulaşmanın yoludur ancak “dolayımlayıcının etkisi kendini gösterir göstermez gerçeklik kavramı yitirilir, sağduyu felce uğrar” (Girard, 2007: 25). Göl padişahının kızlarının Tahir'i işkence ederek öldürmeyi düşünmesi bu felce uğrayan sağduyunun, nefretin ve sadist duyguların göstergesidir. Bu bağlamda, Göl padişahının kızlarının (arzulayan) “birbirleriyle çatışan iki duygu arasında bölünmüş” (Girard, 2007: 30) halde olduğunu söyleyebiliriz: aşk ile nefret. Bu bağlamda, aşk ile nefret Sadizm'in temelini oluşturur. “Sadizm mazoşizm diyalektiğinin tersyüz oluşudur. Kurban rolünü oynamaktan sıkılan arzu eden işkenceci olmayı seçer” (Girard, 2007: 155).

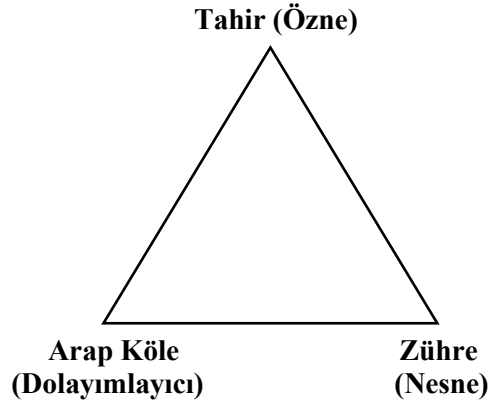
⁷ Şiddetli su imgesi için bakın bkz. (Bachelard, 2006).

Göl padişahın kızlarından kurtulduktan sonra Tahir, evlenmekte olan Zühre'nin yanına gelir. Tahir, Zühre ile kaçmak üzereyken Arap Köle'nin kendisini tanınması ve padişaha söylemesiyle yakalanır. Padişah Tahir'e idam emri verir. Tahir, iki rekât namaz kılmak için izin ister. Allah'tan canını alması için dua eden Tahir'in duası kabul olur. Tahir'in durumunu gören Zühre de Tahir'in mezarına giderek Allah'tan canını alması için dua eder. Duası kabul olan Zühre ölür. Bunu gören Arap Köle de hançer ile kendisini öldürür.

Hikâyede Arap Köle'nin varlığı ve eylemleri hikâyedeki entrika birliği'nin kurulması bakımından önemlidir. Arap Köle yardımıyla kurulan entrika birliği, hikâyedeki "gevşek olayların ve belirsiz hareketlerin varlığı ürünün elden geçirildiğinin en belirgin işareti" (Olrık, 1994: 5) olması bakımından önemlidir. Ayrıca üçgenlerin oluşmasında gerek dolaylı gerekse de direkt olarak etkisi olduğu görülür. Bu bağlamda, Tahir ile Zühre ne zaman kavuşacak olsa ortaya çıkmış onları ayırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu durum da kıskançlığın ve hasetin doğmasına ve Tahir'in kurban yani "günah keçisi" olmasına yol açmıştır. Haset ve kıskançlık "elde etme olanaklarını seferber etmek için gereken çabanın başarısızlığa uğrayıp bende iktidarsızlık hissi bırakması halinde doğar" (Girard, 2007: 32). Bu iktidarsızlık hissini doğmasının temel nedeni Arap Köle'nin statü farkı, kimliksiz ve adsız oluşudur. Bu durum Arap Köle'nin Tahir'e öykünmesine ve bunun sonucu olarak da "mimetik" arzu'nun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

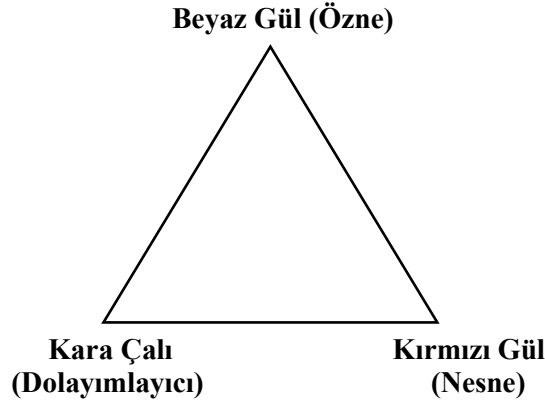
Arap Köle'nin kıskançlığı ve hasedi "arzularımızdan biri kazara engellendiğinde duyduğumuz kızgınlık" değildir. Arap Köle'nin kıskançlığı ve nefreti "bundan çok daha zengin ve çok karmaşıktır" (Girard, 2007: 31). Dolayımlayıcı olan Arap Köle sahip olmayı istediği nesneye benzer, hatta aynı nesne ile karşılaşsa bile, bu Arap Köle'nin gözünde hiçbir değer taşımayacaktı (Girard, 2007: 32). Tahir başka birine âşık olsaydı Arap Köle için Zühre hiçbir anlam ifade etmeyecekti. Çünkü, Arap Köle için önemli olan Tahir ve onun sahip olduklarına duyduğu kıskançlıktır. Bu gözle baktığımızda (Tahir odaklı), hikâyelerde var olan Arap Köle yapısındaki kahramanlar Tahir gibi kahramanların sürekli dolayımlayıcısı olacaktır. Ayrıca, "rekabetler şiddetlendikçe, rakipler buna neden olan nesnelere unutmaya yöneldikçe" Arap Köle gibi dolayımlayıcılar için Tahir "hayranlık duyulan ve nefret edilen hem yere serilmesi hem de özümsemesi gereken model-engel" olmaya devam edecek ve "birbirlerinden büyülenmiş gibi etkilenmeleri" artacaktır (Girard, 2020: 43). "Arzuların çoğunda dolayımlayıcının kendisi de nesneyi arzu eder ya da arzu edebilir; aslında nesneyi kişinin gözünde son derece arzu edilebilir kılan bu gerçek ya da varsayılan arzudur" (Girard, 2007: 28). Yaptığı entrikalar ve Zühre için verdiği mücadele Arap Köle'nin Zühre'ye sahip olma hakkını kendinde görüp arzusunun artmasını sağlamıştır.

Aşağıdaki üçgen arzu modelleri yukarıdaki ilişki ağını gösterir niteliktedir. Zühre'nin nesne olduğu üçgende Tahir(özne) Arap Köle ise dolayımlayıcı olarak karşımıza çıkmaktadır:

Şekil 4.

Hikâye, Tahir ile Zühre'nin yan yana gömülmesi mezarının birinden kırmızı, diğerinden ise beyaz gül fidanı çıkması ancak ayak uçlarına gömülen Arap Köle'nin mezarından çıkan kara çalının iki aşığın (gülün) kavuşmalarına engel olmasıyla bitmektedir. Bu bağlamda hikâyedeki üçgen arzu'nun modelinin mezarlardan çıkan sembolik unsurlar vasıtasıyla devam ettiğini görülmektedir:

Şekil 5.

Bu noktada altı çizilmesi gereken, sembolik üçgen arzuyu oluşturan “kırmızı gül”, “beyaz gül” ve “kara çalı” unsurlarının Tahir, Zühre ve Arap Köle isimleriyle olan bağlantısıdır. Bu bağlantı, Tahir'in “temiz ve pak” oluşunun beyaz gülle, Zühre'nin güzelliği ve aşkının kırmızı gülle, Arap Köle'nin kıskançlığının ise “karaçalı” olarak sembolleştirilmesiyle kurulmuştur. Tahir (özne) ile Zühre (nesne)'nin ölmesi “şekil değiştirmesi” dolaylı olarak Arap Köle'nin Tahir'e olan kıskançlığını ve hasedini bitirmemiştir. Onların “gül'e dönüşerek” kavuşmuş olduğu düşüncesi Arap Köle'nin sonunu hazırlamış ve onu intihara sürüklemiştir. İntihar eden Arap Köle çalıya dönüşmüş ve “dolaylı olarak” olma fonksiyonunu devam ettirmiştir.

Sonuç

Halk hikâyeleri ortaya çıktığı toplumların gerek kültürel kodları gerekse var olduğu toplumların düşünce sistemlerini ve değer yargılarını içinde barındırması bakımından önemli kaynaklardır. Bu bağlamda, Tahir ile Zühre hikâyesi de içinden çıktığı toplumun kültürel kodlarını, düşünce sistemlerini ve değer yargılarını yansıtmaya okuyanın/dinleyenin muhayyilesinde yeni çağrışım alanları yaratması bakımından önemli bir eserdir.

Hikâye konu olarak Tahir (özne) ve Zühre (nesne) eksenli bir yapı ihtiva etse de Arap Köle (dolayımlayıcı)'nin kıskançlığı ve nefretinin yanı sıra Zühre'yi elde etme çabası neticesinde "özne" konumuna yükselmeye çalışmasını ele almaktadır.

Girard'ın üçgen arzu modeli ışığında incelediğimiz Tahir ile Zühre hikâyesinin yapısı ve muhtevası hakkında ana hatlarıyla şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Üçgen arzular bakımından zengin bir yapı ihtiva eden hikâye tam manasıyla "romansal hakikat" örneğidir.

2. Hikâyeye anlatımsal söylem açısından baktığımızda hikâyenin "içsel" ve "dışsal" dolayımlayıcılar tarafından kurulduğu, bu bağlamda Şekil 1. ve Şekil 3.'deki dolayımlayıcıların (Tahir'in nefsi ve aşk) "içsel dolayım"; diğerlerinin (Padişahın eşi, Arap Köle, Tahir) ise "dışsal dolayım" oluşturduğu görülmüştür.

3. Hikâye yapı ve muhteva bakımından "arzu" kavramı üzerine temellendirilmiştir. "Arzu" kavramı daha çok "mimetik arzu" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Zühre'nin nesne, Tahir'in özne, Arap Köle'nin ise dolayımlayıcı olduğu (hikâyenin temel üçgen arzusu) üçgende "mimetik arzu" yoğun bir şekilde kendini göstermektedir.

4. "Mimetik arzu" ve bu arzunun sonuçlarını daha net çizgilerle ortaya çıkartmak için "kurban" ve "şiddet" kavramlarıyla kurulan sembolik imgeler hikâyenin birçok yerine serpiştirilmiştir. Tahir ile Zühre buluştuğunda veya Tahir Zühre'nin yanına gittiğinde Arap Köle'nin padişaha haber vermesi sonucu yakalanıp idam edilmeye çalışılması, affedilip zindana atılması sonra Şat Suyuna bırakılması sembolik imge olan "kurban" ve "şiddet" in varlığına ilk örnektir. Ayrıca, Şat Suyundan kurtulan Tahir'in kendisine âşık olan Göl kızları tarafından öldürülmeye çalışılması ve hikâyenin sonunda Tahir ile Zühre'nin zulme dayanamayıp Allah'a dua etmesi sonucu ölmeleri bir başka örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Hikâye kahramanlara kutsiyet atfeden motifler (Derviş, hızır vd.) yardımıyla vücut bulmuş ve güçlendirilmiştir. Hikâyedeki bu motiflerin varlığı üçgen arzuların daha sağlam bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Tahir ile Zühre'nin olağanüstü güçler yardımıyla doğup yine olağanüstü bir şekilde ölmeleri ve öldükten sonra bile semboller yoluyla varlıklarını sürdürmeleri hikâyedeki bu sağlam yapıyı göstermektedir.

Kaynakça

AÇA, Mehmet (1998). "Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma". Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

ALPTEKİN, Ali Berat (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ARİSTOTELES (1987). *Poetika*. (çev. İsmail Tunalı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- BACHELARD, Gaston (2006). *Su ve Düşler (Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme)*. (çev. Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BALİ, Muhan (1973). *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi/Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- BARTHES, Roland (2009). *Göstergebilimsel Serüven*. (çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DAŞDEMİR, Özkan (2012). “Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha”. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- DUYMAZ, Ali (2001). *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- FROMM, Erich (2012). *Sevme Sanatı*. (çev. Ayşen Türkmen). Balıkesir: Altınpost Yayıncılık.
- GİRARD, René (2003). *Şiddet ve Kutsal*. (çev. Necmiye Alpay). İstanbul: Kanat Kitap.
- GİRARD, René (2005). *Günah Keçisi*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Kanat Kitap.
- GİRARD, René (2007). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki*. (çev. Arzu Etensel İldem). İstanbul: Metis Yayınları.
- GİRARD, René (2020). *Dünyanın Kuruluşundan Beri Gizli Kalmış Sırlar*. (çev. Ali Berktaş). İstanbul: Alfa.
- GÜNGÖR, Bilgin (2018). “Arzulayan ile Arzulanan Arasında: Faruk Nafiz Çamlıbel’in Aşk Temalı Şiirlerinde Arzu Modeli”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, C. 19, S. 19, s. 89-100.
- İŞIKHAN, Dilek (2022). “Gökyüzünün En Zarif ve Estetik Gezegeni: Zühre”. *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 21-34.
- İLHAN, M. Emir (2017). “Hatırlamadan Hayale Tanpınar Estetiği ve Sözlü Kültür”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 42, s.183-199.
- İLHAN, M. Emir (2021). “Yedi Düvelde Yedi Başa Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boyda Mimetik Arzu”. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C. 27, S. 105, s.15-27.
- OLRİK, Axel (1994). “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”. *Milli Folklor*, S. 24, s. 4-6.
- ÖZARSLAN, Metin (2006). *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- PLATON (1995). *Devlet*. (çev. Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PROPP, Vladimir (2011). *Masalın Biçimbilimi*. (çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- ŞENOCAK, Ebru (2000). “Leyla ile Mecnun Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma”. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1987). “Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- TÜRKMEN, Fikret (2015). *Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- YILDIZ, Naciye (2009). “Türk Destanlarında Çocuksuzluk”, *Milli Folklor*, S. 82, s. 76-88.

Çalışmanın yazarı "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvuru herhangi bir kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.